

Een (dank)woord vooraf

Met het afronden van mijn dissertatie komt mijn onderzoek naar het consumentenkrediet (voorlopig) tot een einde. Het markeert ook het einde van mijn periode aan de Universiteit van Tilburg. Een periode die, strikt genomen, begon toen ik mij in september 2005 aanmeldde als student aan de economische faculteit. Ik had net mijn vwo-diploma behaald en was voornemens om bankier te worden. Twaalf jaar later verlaat ik deze instelling als gepromoveerd jurist en ga ik aan de slag als advocaat. Het kan verkeren.

Een einde van een periode noopt ook tot achteromkijken. En als ik achteromkijk dan zie ik vooral een opeenstapeling van mooie momenten. Niets menselijks is mij vreemd, dus wellicht speelt daarbij de *optimism bias* een bescheiden rol. Het studeren, doceren en het schrijven van mijn proefschrift heb ik in ieder geval (bijna) iedere dag met plezier gedaan. Ik heb er bovenal veel van geleerd.

Het schrijven van een proefschrift wordt in menig dankwoord omschreven als een heftige periode waarin bloed, zweet en tranen rijkelijk vloeiden. Niets is minder waar in mijn geval. Natuurlijk is een proefschrift schrijven niet zaligmakend en had ik ook wel eens een mindere dag, maar het (zelf)vertrouwen om mijn project tot een goed einde te brengen was altijd aanwezig. Achteraf gezien viel het eigenlijk best mee. Of hier nu de *hindsight bias* opspeelt laat ik wijselijk in het midden.

Een onderdeel dat ook in (bijna) geen enkel proefschrift ontbreekt is een woord van dank. Ook ik zal me er in het hiernavolgende schuldig aan maken, maar dat is zeker niet naar aanleiding van sociale invloeden en *peer pressure*. Mijn dank is groot en welgemeend. Allereerst wil ik mijn collega's van de Universiteit van Tilburg bedanken. Zoals gezegd heb ik het werken aan de universiteit altijd als plezierig ervaren. De invloed van collega's uit het heden en het verleden mag daarop niet onderschat worden. De inhoudelijke discussies, kopjes koffie, gezamenlijke lunches en uitstapjes met het departement of met de promovendi leverden een prettige afleiding op bij het schrijven van mijn proefschrift. We komen elkaar vast nog regelmatig tegen.

Graag dank ik enkele (oud-) collegae in het bijzonder. Ik begin met Karlijn van Doorn en Machteld de Hoon. Zij kozen er in 2010 voor om mij als student-assistent binnen te halen bij de vakgroep privaatrecht. Op dat moment is het misschien allemaal wel begonnen. Iemand die ook een bijdrage geleverd heeft aan mijn academische vorming is Rob van Gestel. Tijdens mijn Research Master-periode en later als collega bij het vak MTO heb ik veel van hem geleerd op het gebied van methodologie. Ook wil ik mijn twee paranimfen Marnix Snel en Thomas van Golen danken voor de plezierige samenwerking aan de universiteit en de gezamenlijke activiteiten daarbuiten. De ochtendroutine met kamergenoot Thomas in kamer M-327 zal ik

zeker gaan missen. Ook mijn twee voormalige kamergenoten Yael Diamant en Marie-Claire Menting verdienen een eervolle vermelding hier. Met Marie-Claire heb ik het langst in M-327 gezeten. Naast vele inhoudelijke gesprekken over onze proefschriften hadden we het er bovenal erg gezellig met koffie, koek en chocolade.

Mijn promotoren Gijs van Dijck en Vanessa Mak mogen natuurlijk niet ontbreken in dit lijstje. Gijs en Vanessa namen mij als jonge student al vrij snel onder hun hoede. De afgelopen jaren heb ik daardoor veel van hen mogen leren. Bedankt daarvoor! Hervé Tijssen verdient ook een plaats hier. Als coördinator van de Phd-opleiding waakte hij trouw over mijn voortgang en was hij altijd vol vertrouwen in een goede afloop. Daarnaast hebben we het samen met Marnix en Thomas vaak erg gezellig gehad. Als laatste collega noem ik hier student-assistent Redouan El Gamali. Door zijn goede ondersteuning is mij veel werk uit handen genomen.

Natuurlijk was het niet alleen onderwijs en onderzoek wat de klok sloeg in deze periode. Dankzij de diverse vriendengroepen waren ook mijn weekenden goed gevuld. Door er op deze plaats enkele vrienden uit te lichten zou ik andere vrienden tekortdoen, daarom een algemeen ‘dank jullie wel’. Ik hoop dat we elkaar nog vaak blijven zien.

Een oplettende lezer realiseert zich dat er dan nog één categorie ontbreekt in dit dankwoord: mijn familie. Laat ik met mijn ouders beginnen. Op deze plaats bedank ik hen voor hun mentale en materiële steun (ver) voor en tijdens het proefschrift-traject. Zonder hen was dit boek er misschien wel niet gekomen en was het bij die ene studie bedrijfseconomie gebleven. Veel dank voor de mogelijkheid om ook de mr.-titel te mogen halen. In het bijzonder bedank ik mijn moeder Herma Braspenning, omdat zij altijd bereid was om teksten op leesbaarheid en spelling te controleren. Ook mijn broertje Daniël wil ik bedanken voor alles, maar in het bijzonder voor zijn technische ondersteuning op sommige punten en het ontwerpen van mijn mooie uitnodigingen.

Dan blijft er nog één iemand over die nog niet genoemd is, en dat is mijn vriendin Merel Brouwers. Ook zij heeft de afgelopen jaren een belangrijke rol gespeeld. Soms op het juridische vlak, bijvoorbeeld middels het lezen van teksten, maar veel vaker op het persoonlijke vlak, als steun en toeverlaat in drukke tijden!

Jurgen Braspenning
Oktober 2017

Hoofdstuk 1

Inleiding

1.1 Inleiding

Dit onderzoek gaat over de regulering van consumentenkrediet in Nederland, met inbegrip van de invloed van Europese regelgeving. Om de markt voor het consumentenkrediet, in deze studie ook wel consumptief krediet genoemd, te reguleren bestaat er een divers palet aan wet- en regelgeving. Veel van deze regels hebben een Europeesrechtelijke oorsprong. Het uitgangspunt van beleidsmakers op de markt voor het consumptief krediet is dat de consument een informatieachterstand heeft ten opzichte van de kredietverstrekker. Door middel van informatieverschaffing wordt getracht de consument te helpen bij het maken van een leenbeslissing.¹ Informatieplichten spelen voorafgaand aan en bij het afsluiten van de kredietovereenkomst een grote rol.²

Ondanks de diverse informatieplichten en andere vormen van regulering blijft de schuldenlast van de Nederlandse consument al enige tijd op een hoog niveau.³ In andere Europese landen zien we een vergelijkbaar patroon.⁴ Een deel van de consumenten lijkt te veel te lenen gelet op hun persoonlijke situatie, met andere woorden: deze consumenten raken overgekrediteerd.⁵ Ook kunnen kredietovereenkomsten voor consumenten bijzonder ongunstige voorwaarden bevatten. Denk bijvoorbeeld aan hoge boeterentes die in rekening gebracht kunnen worden wanneer

-
1. Zo staat in de Richtlijn Consumentenkrediet (2008/48/EG) in considerans 19 dat: *'Opdat consumenten met kennis van zaken kunnen beslissen, moeten zij vóór het sluiten van de kredietovereenkomst de nodige informatie krijgen over de kredietvoorwaarden, de kredietkosten en zijn verplichtingen, die zij mogen meenemen en nader bestuderen.'*
  2. Zie bijvoorbeeld artikel 7:59 BW voor 'reclameregels' en artikel 7:60 BW voor precontractuele informatieplichten.
  3. Zie bijvoorbeeld T. Madern, 2014; Westhof, De Ruig, & Kerckhaert, 2015; Westhof & Tom, 2014.
  4. Zie voor het Verenigd Koninkrijk: Skills, 2013; voor Duitsland: O.J. Haas, 2006; Knobloch et al., 2015; en voor diverse andere lidstaten, zoals Hongarije en Griekenland, zie de landenrapporten uit: H.W. Micklitz & Domurath, 2015.
  5. Over de definitie en conceptualisering van het begrip overkreditering is veel discussie. Dit gaat de kaders van mijn dissertatie te buiten. Grofweg zijn er twee hoofdlijnen te ontdekken: een subjectieve benadering en een objectieve benadering. De subjectieve benadering focust op de ervaring van een consument/huishouden met zijn financiële situatie, als men zelf denkt de schulden niet meer te kunnen betalen dan is er sprake van overkreditering. Zie voor meer achtergrond hierover Betti, Dourmashkin, Rossi & Ping Yin, 2007, p. 144; Niemi-Kiesiläinen, Ramsay & Whitford, 2009, p. 94. De objectieve benadering is kwantitatief van aard. Men spreekt in objectieve zin over overkreditering bij een situatie waarbij de huidige en toekomstige inkomsten en bezittingen van een huishouden niet voldoende zijn om de lopende financiële verplichtingen af te lossen zonder een significante verandering van de levensstandaard. Deze benadering wordt bijvoorbeeld gebruikt in de gedragscode van de NVVK alsmede diverse onderzoeken van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (Kerckhaert & De Ruig, 2013, p. 30). Zie voor de definitie van het NVVK artikel 9 van de Gedragscode Schuldhulpverlening 2015, via www.nvvk.eu/gedragscodes-en-modules, laatst geraadpleegd op 31 mei 2017.

consumenten hun verplichtingen uit de overeenkomst niet meer na kunnen komen.⁶ Dit roept de vraag op of de hedendaagse aanpak volstaat.

1.2 Inbedding

Het in dit boek beschreven promotieonderzoek raakt aan drie onderzoeksgebieden: de bestudering van het geldend recht aangaande het consumptief krediet in Nederland en op Europees niveau, interdisciplinair onderzoek op het snijvlak van de gedragswetenschappen en het recht en onderzoek naar alternatieve beleidsinstrumenten die (veelal) gebaseerd zijn op gedragswetenschappelijke inzichten.

Dit onderzoek staat, logischerwijs, eerst stil bij het wettelijk kader dat de kredietverstrekking aan consumenten in Nederland reguleert. De bestudering van de huidige wet- en regelgeving vormt een belangrijk onderdeel van dit onderzoek. De laatste jaren is er in het wetenschappelijk debat in Nederland en Europa al veel geschreven over de belangrijkste rechtsbronnen die aan de orde komen bij kredietverstrekking aan consumenten. Zo is de invoering van de Richtlijn Consumentenkrediet in 2011 en de Richtlijn Hypothecair krediet in 2016 uitgebreid besproken.⁷ Ook zijn er enkele jaren geleden twee uitgebreide handboeken geschreven.⁸ Op hoofdlijnen is het wettelijke kader daarom helder. Tegelijkertijd staat het recht niet stil en hebben er sinds het laatst verschenen handboek van Van Poelgeest de nodige ontwikkelingen plaatsgevonden. Zo wees de Hoge Raad recentelijk twee belangrijke arresten waarin een telefoonabonnement met een gratis mobieltje als vorm van kredietverstrekking gekwalificeerd werd.⁹ Verder trad op 1 januari 2017 het *Wetsvoorstel Consumentenkredietovereenkomsten goederenkrediet en geldlening* in werking, nadat dit al in 2011 in een internetconsultatie werd geïntroduceerd.¹⁰ Deze, en andere, relevante recente ontwikkelingen, zoals de introductie van de nieuwe Algemene Bankvoorwaarden 2017, komen in hoofdstuk 2 van dit onderzoek aan bod. De focus ligt in dat hoofdstuk op wet- en regelgeving en zelfregulering in de precontractuele fase. Uitgelegd wordt dat informatieplichten het dominante beleidsinstrument zijn om consumptief krediet te reguleren.

Het juridisch perspectief wordt in dit onderzoek gekoppeld aan inzichten uit de gedragswetenschappen. Op basis van inzichten uit de gedragseconomie en psychologie wordt in dit boek naar het geldend recht gekeken. De veronderstellingen over het gedrag van consumenten die bij beleidsmakers en rechters een rol speelden, en spelen, in het informatieparadigma worden vergeleken met de kennis over het (daadwerkelijke) gedrag van de financiële consument. De koppeling tussen het recht en de gedragseconomie wordt overigens vaker gemaakt door rechtsweten-

6. Zie daarover bijvoorbeeld Jongeneel, 2015; Muller, Devnani, Heys & Suter, 2014, p. 54-55.

7. Zie voor de Richtlijn Consumentenkrediet (2008/48/EG) o.a.: Van Poelgeest, 2011; Claassen & Sniijders, 2011; De Muynck & Van Poelgeest, 2012. Zie voor de Richtlijn Hypothecair krediet (2014/17/EU) o.a.: Cherednychenko & Meindertsmā, 2014; Braspenning & Mak, 2015.

8. Ik doel op de boeken van Van Poelgeest, 2015 en Biemans, 2013.

9. HR 13 juni 2014, ECLI:NL:HR:2014:1385 (*Lindorff/Statia*) en HR 12 februari 2016, ECLI:NL:HR:2016:236 (*Lindorff/Nazier*).

10. *Stb.* 2016, 360.

schappers in binnen- en buitenland.¹¹ Veel onderzoek op dit terrein wordt echter verricht in de Verenigde Staten. De stroming van de *behavioural law & economics* is daar verder ontwikkeld dan in Europa.¹² In de context van de regulering van het consumptief krediet in Nederland is een dergelijke exercitie nog niet vaak uitgevoerd.¹³

In mijn onderzoek spiegel ik het informatieparadigma, en de daaraan ten grondslag liggende uitgangspunten van beleidsmakers, aan hedendaagse inzichten uit de gedragseconomie en de psychologie. In dit boek bespreek ik de *state of the art* op dat terrein in relatie tot het geldend recht. De diverse studies die ik noem laten zien dat de mens als besliser kwetsbaar is en nogal eens suboptimale beslissingen neemt. Zo wordt informatie niet altijd gelezen en ontbreekt het consumenten vaak aan elementaire financiële kennis.¹⁴ Het dominante consumentbeeld dat ten grondslag ligt aan het huidige informatieparadigma staat als gevolg daarvan onder druk.¹⁵

Dit onderzoek raakt ook aan discussies die in de reguleringshoek gevoerd worden door wetenschappers en beleidsmakers. Dit deel van mijn onderzoek bouwt voort op de inzichten die verzameld zijn aangaande het geldend recht en de kennis die anno 2017 beschikbaar is over de beperkingen van de financiële consument als regisseur van zijn eigen financiële toekomst. Er is onder invloed van de toenemende interesse in gedragswetenschappelijke inzichten steeds meer aandacht voor alternatieve beleidsinstrumenten ontstaan.¹⁶ In de literatuur worden interessante voorstellen gedaan om wet- en regelgeving op het gebied van kredietverschaffing, alsmede andere terreinen van het (financieel) consumentenrecht, te verbeteren. In dit boek bespreek ik de resultaten van een literatuurstudie die ik verricht heb naar het huidige debat op dat terrein.

11. Zie voor eerder onderzoek bijvoorbeeld Howells, 2005 over gedragsinzichten en informatieplichten, Garcia & Van Boom, 2009 over gedragsinzichten en de Richtlijn Consumentenkrediet en het themanummer van het *WPNR* door Vranken en Van Dijk over 'Law and...' bewegingen in het privaatrecht (Van Dijk & Vranken, 2011). Voorts wijs ik op het ontwikkelen van het perspectief van de civilologie binnen het Nederlands privaatrecht door Van Boom e.a. (Van Boom, Giesen & Verheij, 2013).
12. Zie bijvoorbeeld Jolls, Sunstein & Thaler, 1998; Posner, 1998; Epstein, 2006; Bar-Gill, 2007.
13. Ik wijs hierbij op enkele oudere studies: Garcia & Van Boom, 2009; V. Mak & Braspenning, 2012; Schonewille & Verhage, 2012; Braspenning & Mak, 2015. Ook verscheen er in 2013 een sterk economisch-georiënteerde studie van de Universiteit van Tilburg in opdracht van de VFN waarin de focus ligt op de relatie tussen wet- en regelgeving en de markt voor consumptief krediet in Nederland, zie VFN & UvT, 2013.
14. Zie voor onderzoek naar financial literacy o.a.: Allianz, 2017; Lusardi & Scheresberg, 2013; Disney & Gathergood, 2013; Van Rooij, 2006. In par. 3.4.2 van dit boek ga ik hier verder op in.
15. Zo luidt de kernboodschap van het recent verschenen WRR rapport 'Weten is nog geen doen' over de maatschappelijke zelfredzaamheid van Nederlandse burgers dat niet alleen het vermogen van consumenten om zelfstandig met informatie om te gaan en rationele keuzes te maken beperkt is, maar dat ook veel consumenten kampen met problemen om daadwerkelijk te handelen (WRR, 2017).
16. Zie bijvoorbeeld de volgende rapporten die op dit terrein in Nederland verschenen zijn: WRR, 2011; WRR, 2014; WRR, 2017; Scherpenisse, Van Twist, Van der Steen, De Jong & Chin-A-Fat, 2014; AFM, 2015; AFM, 2016a. Zie voor Engeland ter illustratie: Office, 2012; voor Nieuw-Zeeland: Tooth, 2012; en zie ook een publicatie van de Wereldbank uit 2013: Prouza, 2013.

Gelet op het voorgaande is het mijns inziens noodzakelijk dat er op basis van de verzamelde kennis over het geldend recht en het consumentengedrag nader onderzoek komt naar mogelijke alternatieve beleidsinstrumenten, ook wel benaderingen genoemd in dit boek, voor de Nederlandse kredietmarkt. Een belangrijk aspect daarvan is het op empirische wijze onderzoeken van de relatie tussen in de literatuur voorgestelde alternatieve benaderingen en de leenbeslissingen van consumenten.¹⁷ Empirisch onderzoek leert ons meer over de effecten van bepaalde nieuwe benaderingen. De verzamelde empirische resultaten zullen vervolgens binnen de kaders van het geldende recht geplaatst worden. Enkele scenario's voor toekomstig onderzoek en beleid worden daarbij geschetst. Het doel hiervan is om uitwerkingen te schetsen van het toepassen van een gedragswetenschappelijk perspectief op de regulering van consumentenkrediet in Nederland. Dit onderzoek zet hiermee een noodzakelijke vervolgstap in het huidige debat.

1.3 Probleemstelling

Consumentenbescherming is een belangrijk doel van de regulering van het consumptief krediet. Daarbij wordt veel waarde gehecht aan het informeren van de consument over de eigenschappen van een krediet. De eigen verantwoordelijkheid van de consument staat hierbij voorop. Er is echter kritiek op dit uitgangspunt vanwege de discrepantie met de toegenomen kennis over het gedrag van consumenten. De menselijke beslisser heeft zijn beperkingen. In de literatuur worden alternatieve benaderingen voor, en invullingen van, het informatieparadigma voorgesteld die aansluiting zoeken bij deze interdisciplinaire inzichten. Dit roept de vraag op in hoeverre het gedragswetenschappelijke perspectief tot bruikbare inzichten leidt voor reguleringsvraagstukken op de financiële markt, meer specifiek de markt voor consumentenkrediet.

Het doel van dit onderzoek is om een alternatief perspectief te hanteren om naar het geldend recht te kijken. Dit perspectief wordt gevormd door inzichten uit de gedragseconomie en psychologie aangaande het gedrag van consumenten. Ik onderzoek of dit perspectief tot een andere invulling van het wettelijk kader zou kunnen leiden waarbij de beperkingen van het huidige informatieparadigma (deels) ondervangen worden. Volledigheidshalve merk ik op dat de normatieve vraag of, en hoe, het geldend recht verbeterd moet worden geen onderdeel uitmaakt van dit boek. Mijns inziens is het huidige debat en de beschikbare kennis nog niet ver genoeg ontwikkeld om daadwerkelijk normatieve knopen door te hakken. Mijn onderzoek is dus primair verkennend van aard.

---

17. De AFM benadrukt deze noodzaak tot meer empirisch onderzoek ook in een recent rapport. Daarin zegt de AFM het volgende: *'We weten vaker wat niet werkt dan wat wel werkt en dus is onderzoek nodig. (...) Hiertoe verrichten we graag experimenten in samenwerking met andere partijen om te achterhalen wat wel en wat niet werkt. Bijvoorbeeld door samen marktonderzoeken uit te voeren. Zo kunnen we aantoonbaar bijdragen aan goede financiële beslissingen van consumenten en herstel van vertrouwen in de financiële sector.'* (AFM, 2016a, p. 16).

1.3.1 Onderzoeksvragen

De centrale probleemstelling valt uiteen in een viertal onderzoeksvragen:

1. *Welke veronderstellingen met betrekking tot leenbeslissingen van consumenten liggen ten grondslag aan de bestaande regulering van het consumptief krediet op Nederlands en EU-niveau?*
2. *Zijn de gedragsassumpties binnen het bestaande informatieparadigma in lijn met gedrags-economische en psychologische inzichten over leenbeslissingen van consumenten?*
3. *Wat voor type informatie- en waarschuwingsplichten of andere benaderingen kunnen voorzien in de leemten die de bestaande informatie- en waarschuwingsplichten laten, en in hoeverre kunnen deze benaderingen het leengedrag van consumenten beïnvloeden?*
4. *In hoeverre kunnen de onderzochte alternatieve benaderingen een rol krijgen binnen het geldende recht op Nederlands en/of Europees niveau?*

De antwoorden op deze deelvragen leveren waardevolle inzichten op met betrekking tot de relevantie van het gedragswetenschappelijke perspectief voor de regulering van consumptief krediet.

1.4 Relevantie

De relevantie van dit onderzoek valt uiteen in een wetenschappelijke component en een maatschappelijke component. Ik bespreek beide componenten hieronder los van elkaar.

Wetenschappelijke relevantie

De wetenschappelijke relevantie van dit onderzoek is meerledig. Ten eerste bespreek ik het wettelijk kader aangaande kredietverstrekking aan consumenten. Naar aanleiding van de invoering van de Richtlijn Consumentenkrediet in 2011 is veel aandacht ontstaan voor deze wet- en regelgeving. Het is echter al weer even stil op dit gebied, terwijl de ontwikkelingen door blijven gaan. Dit boek geeft een overzicht van relevante regels in de precontractuele fase van de consumentenkredietovereenkomst anno 2017.

Ten tweede wordt de invulling van het huidige informatieparadigma dat de regulering van consumptief krediet inkleurt ter discussie gesteld. Door met een gedragswetenschappelijke blik naar de veronderstellingen van de wetgever op nationaal en Europees niveau te kijken worden de beperkingen van de huidige wet- en regelgeving uitgelicht. Deze inzichten kunnen het startpunt vormen voor vervolgonderzoek naar de regulering voor consumptief krediet, maar tegelijkertijd kunnen zij ook gebruikt worden om op andere terreinen de veronderstellingen van beleidsmakers ter discussie te stellen, zoals de regulering van andere financiële producten en diensten.

Ten derde wordt een aantal alternatieve benaderingen voor de regulering van het consumptief krediet op empirische wijze getest. In het buitenland en in de juridische literatuur zijn interessante voorstellen gedaan, waarvan sommige al uitgewerkt en getest zijn in andere rechtstelsels. Empirisch onderzoek naar de effecten van bijvoorbeeld alternatieve informatieplichten en *nudges* zijn helaas schaars. Door als een van de eerste onderzoekers in Nederland dit soort inzichten te verzamelen en te presenteren wordt een bijdrage aan het debat over de werking van ontwikkelde alternatieven geleverd.

Ten vierde worden de door mij gevonden empirische onderzoeksresultaten binnen het geldend recht geplaatst. Daarbij draait het om de vraag hoe alternatieve benaderingen vertaald kunnen worden naar (nieuwe) regulering van het consumentenkrediet. Het blijkt dat de vertaalslag van empirische gegevens naar juridische beslissingen enerzijds erg belangrijk is, maar anderzijds nog met veel onduidelijkheid omkleed is. Mijn onderzoek draagt bij aan een beter begrip van de inpasbaarheid van empirische inzichten in het recht.

Maatschappelijke relevantie

De maatschappelijke relevantie van dit boek is tweeledig. Ten eerste kijkt dit onderzoek kritisch naar de bestaande wet- en regelgeving en gaat het op zoek naar alternatieve benaderingen die aansluiten bij de kennis uit de gedragseconomie en psychologie. De uitkomsten van dit onderzoek leveren daarom relevante inzichten op voor beleidsmakers, toezichthouders, kredietverstrekkers en andere stakeholders die zich bezighouden met de regulering van het consumptief krediet. Mijn onderzoeksresultaten kunnen een bijdrage leveren aan toekomstige wet- en regelgeving en het huidige en toekomstige toezicht van de Autoriteit Financiële Markten (AFM). Niet alleen met betrekking tot het consumptief krediet, maar ook in relatie tot andere financiële producten en diensten, zoals hypothecair krediet, spaarproducten en beleggingsproducten.

Ten tweede zijn de onderzoeksresultaten relevant voor consumenten zelf. Ondanks het bestaan van een uitgebreid stelsel aan regulering voor het consumptief krediet raakt een grote groep consumenten nog steeds in de problemen met het aflossen van een lening.¹⁸ Ook worden consumenten regelmatig geconfronteerd met het feit dat zij een kredietovereenkomst zijn aangegaan met minder gunstige voorwaarden dan waar zij in eerste instantie van uitgingen.¹⁹ Door onderzoek te doen naar

---

18. Gelet op het feit dat het aantal consumenten met een BKR-notering wegens het hebben van een achterstand op hun lening tot en met 2015 gestegen is tot een totaal van bijna 800.000 kan een voorzichtige samenhang tussen het lenen van geld en het hebben van problematische schulden worden aangenomen. In 2016 signaleerde het BKR overigens een lichte daling van het aantal consumenten (ruim 6000) met een betalingsachterstand bij hun lening. Het BKR benadrukt wel dat het schuldenprobleem in Nederland breder is dan betaalachterstanden op afgesloten leningen. Betalingsachterstanden op andere gebieden dan kredieten komen volgens het BKR zelfs nog vaker voor. Zie BKR Kredietbarometer juli 2015 en januari 2016. De laatstgenoemde uitgave is te raadplegen via: www.bkr.nl/nieuws-en-berichten/bkr-kredietbarometer-januari-2016/, laatst geraadpleegd op 31 mei 2017.

19. Denk hierbij ook aan de recente discussie over oversluitboetes bij hypothecair krediet. Consumenten die bij de thans lage hypotheekrente hun lening over wilden sluiten werden geconfronteerd met hoge kosten, zie daarover ook AFM, 2017.

bestaande wet- en regelgeving en alternatieve benaderingen daarvoor kunnen toekomstige leenbeslissingen van consumenten verbeterd worden.

1.5 Methode

Dit onderzoek maakt gebruik van een combinatie van onderzoeksmethoden. Bij het beantwoorden van deelvraag 1, die draait om het bestuderen van de huidige wet- en regelgeving en de veronderstellingen die daaraan ten grondslag liggen, zal gebruikgemaakt worden van de traditionele doctrinaire onderzoeksmethode.²⁰ Het geldende recht is daarbij het onderzoeksobject. De wetgeving, de parlementaire geschiedenis, de jurisprudentie en de daarmee samenhangende literatuur worden hierbij bestudeerd en besproken. Om deelvraag 2, die draait om het vergelijken van het geldend recht met gedragswetenschappelijke inzichten, en het eerste gedeelte van deelvraag 3, die draait om het verkennen van alternatieve beleidsopties, te beantwoorden maak ik gebruik van de methode van het literatuuronderzoek.²¹ In dit literatuuronderzoek richt ik mij op het bestuderen van diverse bronnen uit zowel de rechtswetenschap als de gedragsstudies, meer specifiek de gedragseconomie. Het doel daarvan is om een beter begrip te krijgen van de diverse alternatieve benaderingen die in de wetenschappelijke literatuur en beleidsrapporten voorgesteld worden om kredietverstrekking (en andere (financiële) producten en diensten) aan consumenten te reguleren. Om uitspraken te kunnen doen over de relatie tussen de door mij bestudeerde alternatieve benaderingen en de beslissingen van consumenten is logischerwijs een empirische onderzoeksmethode vereist. Door middel van een experimentele vignettestudie zal ik het vervolg van deelvraag 3, die draait om de werking van alternatieve benaderingen, beantwoorden. Bij het beantwoorden van deelvraag 4, die draait om de inpasbaarheid van de onderzochte alternatieven, maak ik de koppeling tussen de uitkomst van deelvraag 3 en de antwoorden van deelvraag 1 aangaande het geldende recht.

1.5.1 Conceptualisering

Om uitspraken te kunnen doen over de meerwaarde van de door mij geteste alternatieve benaderingen kijk ik specifiek naar twee aspecten: invloed en inpasbaarheid. Ik zal beide aspecten hieronder conceptualiseren.

De invloed op leenbeslissingen

Het tweede deel van deelvraag 3 gaat over de invloed van de door mij gevonden alternatieve benaderingen op de leenbeslissingen van consumenten. Daarbij kan de link met het begrip effectiviteit gelegd worden. Effectiviteit is een term die vaak gebruikt wordt in de juridische literatuur en die op meerdere wijzen ingekleurd kan worden. Een synoniem voor effectiviteit is doelgerichtheid. Iets of iemand is dus effectief wanneer een beoogd doel bereikt wordt. Effectiviteit wordt nogal eens verward met efficiëntie. Het laatstgenoemde begrip is sterk gericht op inspanningen

20. Zie voor een omschrijving van deze onderzoeksmethode de in 2016 verschenen dissertatie van Snel (Snel, 2016, p. 11-13).

21. Zie daarover Bryman, 2008, p. 80-111.

en kosten en kent als synoniem het woord doelmatigheid. Iets is bijvoorbeeld kostenefficiënt. In dat geval gaat het erom dat het proces om een bepaald doel te bereiken niet meer dan de gewenste inspanningen en middelen kost. In dit onderzoek draait het, zoals gezegd, om invloed van de geteste benaderingen op de beslissingen van consumenten.

Het is echter lastig om te bepalen welk doel bereikt zou moeten worden door mijn alternatieve benaderingen. Ook binnen het geldende recht is het niet altijd duidelijk om te bepalen wat het concrete doel is van een regel. Zo is de doelstelling van de waarschuwing ‘geld lenen kost geld’ volgens de AFM driedelig, maar tegelijkertijd erg vaag omschreven. Een van de genoemde doelen is bijvoorbeeld het vergroten van de bewustwording van de consument.²² Wanneer dit doel bereikt is, is mijns inziens echter lastig te bepalen. Ook de achterliggende doelstelling van de wettelijke informatieplichten in het nationaal en Europees recht is tot op zekere hoogte erg abstract. Feitelijk is het doel van informatie om consumenten in staat te stellen een weloverwogen beslissing te nemen door informatieachterstanden op te heffen. Een wet of regel is in dat perspectief effectief wanneer het tot een betere leenbeslissing leidt dan gemaakt zou zijn bij afwezigheid van de informatie en/of waarschuwing.²³ Wat beter is, is echter weer moeilijk te bepalen bij kredietverstrekking aan consumenten. Of er sprake is van een positief of negatief effect op een leenbeslissing valt niet altijd te zeggen: iedere kredietbeslissing staat op zichzelf. Een bepaalde beslissing kan in objectieve zin negatief zijn voor de consument, maar wellicht is hij er in subjectieve zin juist erg content mee. Dit roept dus in algemene zin een complicatie in het leven.

Het draait in dit onderzoek om de mate waarin een geteste benadering, zoals een nieuwe informatieplicht, in staat is om invloed te hebben op de kredietbeslissing van de consument. De vraag is in dat licht of er in mijn empirische studie een effect optreedt van een benadering op de leenbeslissing die een consument maakt. Met andere woorden: zie ik een verandering in het gedrag van de consument wanneer hij geconfronteerd wordt met een alternatieve benadering in vergelijking met de situatie waarin de consument de huidige informatie- en waarschuwingsplichten krijgt? Omdat ik in beginsel geen ex ante doel hieraan koppel is de term effectiviteit niet helemaal passend hier, maar de term komt niettemin dicht in de buurt. In hoofdstuk 5 voorzie ik deelvraag 3 van een antwoord.

Inpasbaarheid

Deelvraag 4 gaat over de wijze waarop de door mij gevonden en geteste alternatieve benaderingen een rol kunnen krijgen binnen het geldend recht. Ik hanteer daarvoor ook wel het begrip inpasbaarheid. Dit begrip kan op meerdere manieren bekeken worden. De uitleg en toepassing ervan kan variëren van een wetstechnische benadering tot een haast rechtsfilosofische benadering in het licht van rechtsbeginselen. Ik richt mij in mijn aanpak op de eerstgenoemde variant. Op basis van de resultaten

22. Zie daarover par. 2.4.1.

23. Ook de thans geldende publiekrechtelijke kredietwaardigheidstoets heeft geen absoluut normatief doel. Het in alle gevallen voorkomen van overkreditering is volgens de rechter en AFM niet het uiteindelijke doel, wel is het bevorderen van marktwerking (ook) een doel, zie par. 2.5.1.

van mijn empirische studie kijk ik of, en op welke wijze, een of meerdere alternatieve benaderingen een rol kunnen spelen binnen het huidige wettelijk stelsel. Kan een alternatieve benadering direct opgenomen worden in de wet of dienen er eerst aanpassingen gemaakt te worden, bijvoorbeeld op Europees niveau? In hoofdstuk 6 van dit boek wordt deelvraag 4 van een antwoord voorzien.

1.6 Afbakening

Bij het uitvoeren van dit onderzoek zijn enkele keuzes gemaakt. Ik geef de belangrijkste afbakeningen van mijn onderzoek hieronder puntsgewijs weer:

1. *Consumptief krediet*

Dit boek gaat over de regulering van het consumptief krediet. Andere financiële producten en diensten en de regulering daarvan worden dus niet op structurele wijze onderzocht in dit boek. Wel komen andere vormen van krediet op enkele momenten terug. Zo schenk ik bij de bespreking van het recht op sommige punten aandacht aan regels die specifiek gelden voor een hypothecair krediet en/of een effectenleaseovereenkomst. De reden hiervoor is dat het interessant is om bij sommige regels, zoals waarschuwingsplichten en zorgplichten, vergelijkingen te maken met de regels voor consumptief krediet.

2. *Directe kredietrelaties*

Ik richt mij in mijn onderzoek op directe kredietrelaties. Daarmee doel ik op overeenkomsten tussen consumenten en kredietverstrekkers. Primair gaat het in deze dissertatie dus om kredietverschaffing door banken en andere financiële dienstverleners. Situaties waarin consumenten elkaar geld lenen, denk hierbij aan recente ontwikkelingen op het gebied van *crowdfunding*, of situaties waarin commerciële partijen elkaar geld lenen, worden niet besproken in deze dissertatie.²⁴ De rol en invloed van bemiddelaars behandel ik ook niet in mijn onderzoek. Wanneer bemiddelaars hun intrede doen, levert dit op alle onderdelen van mijn onderzoek complicaties op. Zo wordt het wettelijk kader bij de intrede van tussenpersonen uitgebreider en complexer. Ook de gedragswetenschappelijke dimensie van mijn onderzoek compliceert een en ander, omdat er dan sprake is van een driehoeksverhouding tussen partijen. Ook bij empirisch onderzoek naar de werking van alternatieve benaderingen wordt de intrede van tussenpersonen een complicerende factor in het onderzoeksdesign.

---

24. Hetzelfde geldt voor online-platformen waar consumenten geld kunnen lenen aan consumenten, al dan niet met als oogmerk te gaan ondernemen. Deze keuze is deels ingegeven door het feit dat er simpelweg nog weinig bekend is over deze varianten en dat er ten tijde van het afbakenen van mijn onderzoek nog weinig literatuur en regelgeving op dit terrein was. Zie bijvoorbeeld de volgende publicaties van de AFM en DNB 'DNB en AFM oriënteren zich op "Crowdfunding" (2011) en 'DNB en AFM geven interpretatie over crowdfunding' (2013), zie www.afm.nl/nl-nl/nieuws/2013/mei/crowdfunding en www.dnb.nl/nieuws/nieuwsoverzicht-en-archieffpersberichten-2011/dnb251580.jsp, laatst geraadpleegd op 31 mei 2017.

3. *Precontractuele fase*

De derde afbakening die ik maak is dat dit onderzoek zich primair richt op de precontractuele fase. Ik bespreek de thans geldende wet- en regelgeving in deze fase en onderzoek alternatieven daarvoor. De focus ligt daarbij op de dominantie van informatieplichten in deze fase. Wetgeving zoals de Wet schuldsanering natuurlijke personen maakt derhalve geen onderdeel uit van dit onderzoek.

4. *Interdisciplinaire inzichten*

De vierde afbakening heeft betrekking op de selectie van inzichten, bronnen en theorieën uit andere disciplines. Deze dissertatie is deels interdisciplinair van aard. Het onderzoek richt zich specifiek op de juridische discipline, de gedragseconomie en de psychologie. Deze laatste twee domeinen noem ik in mijn onderzoek ook wel de gedragsstudies en/of gedragswetenschappelijke inzichten. Deze disciplines worden gebruikt als extern perspectief om kritisch naar het geldende recht en de daaraan ten grondslag liggende beleidsveronderstellingen te kijken. In hoofdstuk 3 zal ik aandacht schenken aan relevante inzichten uit deze wetenschappen. In dat hoofdstuk ga ik ook kort in op de klassieke economie en de daarmee samenhangende rationelekeuzetheorie. Deze theorie speelt een belangrijke rol in de beleidsveronderstellingen van de wetgever bij consumptief krediet. Inzichten uit andere disciplines, zoals de sociologie en de taal- en communicatiewetenschappen, worden niet (in detail) besproken in dit onderzoek.²⁵ Mijn onderzoek zou dan te breed worden. Ook heb ik, in tegenstelling tot de economie en (in mindere mate) de psychologie, geen vooropleiding gehad in die disciplines.

5. *Geen rechtsvergelijking*

De laatste afbakening in dit boek heeft betrekking tot het uitgevoerde juridische onderzoek. Ik bespreek het relevante Europese en Nederlandse recht met betrekking tot het consumptief krediet. Op Europees niveau richt ik mij vooral op de Richtlijn Consumentenkrediet uit 2008 en in mindere mate op de invloed van andere richtlijnen, zoals de Richtlijn Hypothecair krediet en de Richtlijn Oneerlijke bedingen. Waar relevant schenk ik ook aandacht aan de invloed van de rechtspraak van het Hof van Justitie EU, bijvoorbeeld op het terrein van ambtshalve toetsing. Het recht uit andere lidstaten evenals ander supranationaal recht komt in beginsel niet aan bod in dit boek. Deze keuze hangt grotendeels samen met het interdisciplinaire karakter van mijn onderzoek. Het gaat in mijn onderzoek primair om het samenspel tussen het geldend recht in Nederland en de inzichten uit de gedragsstudies. Bij het bestuderen van alternatieve benaderingen voor het geldende recht kwam ik wel enkele voorbeelden uit andere jurisdicties tegen, zoals de Amerikaanse CARD Act 2009. Dit buitenlandse recht wordt in hoofdstuk 4 besproken in het licht van mijn literatuuronderzoek, waarbij de inhoudelijke focus op het conceptuele en empirische aspect van de besproken alternatieve benaderingen ligt.

25. Hiermee doel ik specifiek op onderzoek naar de wijze waarop communicatie tussen consumenten en kredietverleners plaats kan vinden evenals onderzoek naar publicatievormen en dergelijke. Denk aan onderzoek naar het meest geschikte lettertype van een informatiefolder. Zie voor een voorbeeld van interessant onderzoek op dit terrein Van Boom, 2014a.

1.7 Begrippen en verwijzingen

In dit boek komen geregeld begrippen voor uit de Engelse taal. Soms gaat het om begrippen die nog geen functie in de Nederlandse taal hebben. Een voorbeeld daarvan is het begrip *reckless lending defense* dat besproken wordt in paragraaf 4.4.2.3. Sommige begrippen balanceren op de grens tussen het Engels en het Nederlands. Dat wil zeggen dat deze begrippen langzaamaan een positie krijgen in het Nederlands debat, en dat daarbij door sommige auteurs geen vertaling naar het Nederlands meer plaatsvindt. Voorbeelden daarvan zijn de begrippen *bias* en *heuristic*, zoals besproken in paragraaf 3.4, en het begrip *nudging*, zoals besproken in paragraaf 4.3. Ik heb ervoor gekozen om voor alle Engelstalige begrippen de originele term te gebruiken. Deze begrippen worden in dit boek gecursiveerd.

In dit boek verwijs ik in de voetnoten ‘verkort’ naar de door mij geraadpleegde bronnen. Dit doe ik zowel voor bronnen waar ik uit citeer als voor bronnen waar ik ter achtergrond naar verwijs. Achter in dit boek is een literatuurlijst opgenomen waarin alle genoemde bronnen terug te vinden zijn. Bij het citeren van uitspraken noem ik bij de Nederlandse uitspraken altijd het ECLI-nummer en, indien ik die geraadpleegd heb, de annotatie daarbij, in bijvoorbeeld de Nederlandse Jurisprudentie. Bij uitspraken van het Hof van Justitie EU vermeld ik altijd het zaaknummer (C-12/34).

Voor iedere bron heb ik geprobeerd de pagina te vermelden waar ik naar verwijs. Bij sommige digitale bronnen, zoals websites, of digitale versies van artikelen is dat niet altijd gelukt. In dat geval verwijs ik indien mogelijk naar de paragraaf waar ik de bevindingen uitgehaald heb.

1.8 Opzet van het onderzoek

Dit boek bevat zeven hoofdstukken. In het hiernavolgende hoofdstuk 2 wordt het geldend recht bestudeerd en wordt gekeken naar de veronderstellingen van de wetgever die daaraan ten grondslag gelegen hebben. Daarmee zal de eerste deelvraag beantwoord worden. In hoofdstuk 3 wordt vanuit de gedragswetenschappen kritisch gekeken naar het geldend recht en de daarmee samenhangende beleidsveronderstellingen. Daarmee wordt deelvraag 2 van een antwoord voorzien: in hoeverre zijn de veronderstellingen van de wetgever in lijn met gedragswetenschappelijke inzichten? In hoofdstuk 4 en 5 wordt deelvraag 3 beantwoord. Deze deelvraag draait om de werking van alternatieve benaderingen voor de regulering van consumptief krediet. In hoofdstuk 4 worden de resultaten van een literatuurstudie naar alternatieve benaderingen en invullingen voor het geldend recht besproken. In hoofdstuk 5 wordt een selectie van deze alternatieven empirisch getoetst. Daarmee wordt het tweede deel van deelvraag 3 beantwoord. Hoofdstuk 6 draait om deelvraag 4: in hoeverre de resultaten uit het empirisch onderzoek ingepast kunnen worden in het geldend recht. Tot slot worden de belangrijkste onderzoeksresultaten samengevat in hoofdstuk 7. Daar geef ik ook aanbevelingen voor vervolgonderzoek en wijs ik op de beperkingen van het door mij uitgevoerde onderzoek.

Het onderzoek is op 31 mei 2017 afgesloten.